НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені М. П. ДРАГОМАНОВА

БІРЮКОВА ОЛЕНА ОЛЕКСАНДРІВНА

УДК 811.162.2.81’42:82-1

ЛІНГВОСТИЛІСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ УКРАЇНСЬКОЇ ДІАСПОРНОЇ ПОЕЗІЇ 60 – 80-Х РОКІВ XX СТ.

10.02.01 – українська мова

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата філологічних наук

Київ – 2004

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано на кафедрі стилістики української мови Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова, Міністерство освіти і науки України.

Науковий керівник – академік АПН України, доктор філологічних наук, професор **МАЦЬКО Любов Іванівна,** Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова, завідувач кафедри стилістики української мови

Офіційні опоненти: доктор філологічних наук, професор **МОЙСІЄНКО Анатолій Кирилович,** Інститут філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка, завідувач кафедри сучасної української мови

кандидат філологічних наук **СЮТА Галина Мирославівна,** Інститут української мови НАН України, старший науковий співробітник відділу стилістики та культури мови

Провідна установа **– Прикарпатський університет імені Василя Стефаника**, кафедра сучасної української мови, Міністерство освіти і науки України, м. Івано-Франківськ

Захист відбудеться "15" червня 2004 року о ___ годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К 26.053.04 у Національному педагогічному університеті імені М. П. Драгоманова, 01601, м. Київ, вул. Пирогова, 9.

З дисертацією можна ознайомитися у бібліотеці Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова, 01601, м. Київ, вул. Пирогова, 9.

Автореферат розісланий "_14___"_червня_____ 2004 року.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради Гальона Н.П.

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Мова української діаспорної поезії 60 – 80-х років ХХ ст. становить значний науковий інтерес для сучасної лінгвостилістики, оскільки вона є живим і різнобічним відтворенням динамічних процесів, які відбувалися у сферах матеріальної та духовної культури українського зарубіжжя зазначеного періоду. Особистісне та творче утвердження українських авторів у іншому етнічному мовно-ментальному просторі передбачало збереження виразних ознак національної самобутності, передусім – національного мовомислення, етнічно конотованих словесно-образних кодів, специфічних мовно-естетичних знаків національної культури тощо. У поетичних ідіостилях вони здебільшого використовуються як основа для подальших образно-естетичних та смислових трансформацій. Тому сьогодні одним із найбільш ***актуальних*** завдань української лінгвістики є дослідження мовностилістичних особливостей діаспорної поезії 60 – 80-х років ХХ ст., яка демонструє органічний синтез виразного національного струменя із формою модерної західної поезії.

Відомо, що з ідеологічних причин діаспорна творчість більш як півстоліття в Україні була штучно вилучена з інтелектуального обігу, недоступна широкому читацькому загалові. На сьогодні масив українськомовної поезії, твореної у зарубіжжі, здебільшого долучений до цілісного національного мовно-культурного простору. Однак лінгвістичні проблеми, пов'язані з осмисленням цього феномена національної словесності, з'ясуванням інтра- та екстралінгвальних рушіїв його розвитку, поки що залишаються не вирішеними. Отже, незаперечною є потреба мовознавчого вивчення цих творів.

Досі спроби дослідження поезії західної діаспори у вітчизняній лінгвістиці були несистематичними (принагідними або ж частковими), спрямованими на окремі аспекти мовотворчості: архітектоніка поетичних творів Е. Андієвської (А. К. Мойсієнко), еволюція стильових систем у ліриці української еміграції (О. Г. Астаф'єв), мовний портрет автора (Н. М. Сологуб), порівняльно-зіставний аспект інноваційних лінгвальних явищ у поезії шістдесятників та членів Нью-Йоркської групи (Г. М. Сюта). Спеціального монографічного огляду мовностилістичних особливостей поезії авторів Нью-Йоркської групи в сучасному мовознавчому доробку немає, а її мовний матеріал на сьогодні не введений в активний науковий обіг. Це визначає ***актуальність*** запропонованого дослідження для сучасної української лінгвостилістики, історії української літературної мови другої половини ХХ ст.

Зв'язок теми з науковими планами, темами, проблемами. Тема дисертаційної роботи "Лінгвостилістичні особливості української діаспорної поезії 60 – 80-х років ХХ століття" безпосередньо пов'язана з плановою проблематикою комплексних теоретичних та теоретико-практичних досліджень кафедри стилістики української мови Національного

педагогічного університету імені М. П. Драгоманова “Проблеми формування і розвитку функціональних стилів сучасної української мови, підстилів і жанрів, текстології і текстотворення, мовних жанрів, тропіки і риторики, культури української мови та методики викладання української мови”.

Мета роботи – здійснити комплексне дослідження лінгвостилістичних особливостей українськомовної діаспорної поезії періоду 60 – 80 років ХХ ст., передусім – фоностилістичні механізми семантизації та естетизації поетичного тексту та основні типи функціонально-естетичних модифікацій традиційно-поетичної лексики.

Поставлена мета роботи предбачає розв’язання ряду ***завдань***:

- увести в активний науковий обіг поетичні тексти авторів Нью-Йоркської групи;
- здійснити аналіз теоретичних праць із проблем семантики звука та звукокомплексу, лексико-семантичного поля (ЛСП) та лексико-тематичних груп (ЛТГ) як категоріальних ознак поетичної мови;
- обґрунтувати підхід і методи лінгвостилістичного опису виявлених у поезії Нью-Йоркської групи фоностилістичних явищ та функціонально-естетичних модифікацій;
- довести, що актуалізація глибинної семантики звука чи звукокомплексу у структурах паронімічної атракції (ПА) є дієвим засобом організації поетичного тексту;
- простежити інтралінгвальні механізми утворення та текстової реалізації структур ПА;
- охарактеризувати динамічні процеси у сфері розширення паронімічного фонду;
- визначити загальні тенденції та ідивідуально-авторські особливості освоєння та трансформації показових для національної поетики лексико-семантичних полів (ЛСП);
- розглянути вектори лексичного розгалуження та семантичного наповнення стрижневих для стилістики Нью-Йоркської групи лексико-тематичних груп (ЛТГ).

Методологічну основу здійсненого у роботі аналізу становить теоретичне положення про те, що ідіолект є системою лінгвальних засобів, яка відбиває трансформовану у мовомисленні письменника позамовну дійсність. У кожному ідіолекті вирізняються стилістично марковані та домінантні засоби – форманти його мовної картини світу. З цього погляду виокремлені у текстах Е. Андієвської, Б. Бойчука, Б. Рубчака, Ю. Тарнавського, В. Вовк, Ю. Коломийця, П. Килини фонетичні та лексичні стилеми описано із застосуванням ряду загальних та часткових наукових методів дослідження:

- метод ***естетичного спостереження*** над словом у художньому (поетичному) тексті, що забезпечує розуміння смислової доречності й естетичної виразності художнього слова-образу;
- метод ***інтерпретування***, за допомогою якого декодуються факти поетичної мови та визначається їх рецепція з погляду естетичної доцільності;
- метод ***описовий***, який дає змогу докладно інтерпретувати виявлені стилістичні явища;
- метод ***моделювання лексико-семантичного поля*** уможливлює проектування лексичних одиниць на індивідуально-авторські мовні картини світу;
- метод ***асоціативно-семантичного*** та ***компонентного аналізу*** застосовується з метою вивчення фоностилістичних та лексико-семантичних явищ;
- метод ***функціонально-стилістичного аналізу*** допомагає з'ясувати місце аналізованого діаспорного дискурсу у розвитку української літературної, зокрема поетичної, мови.

За ***матеріал дослідження*** обрано українськомовні поетичні тексти авторів, які стали знаковими мовними особистостями у творчому процесі в діаспорі періоду 60 – 80-х років XX ст.

Джерельну базу дослідження складають 23 збірки творів Емми Андієвської, Богдана Бойчука, Віри Вовк, Юрія Коломийця, Патриції Килини, Богдана Рубчака, Юрія Тарнавського. Опрацювання цих джерел дало змогу укласти картотеку ілюстрацій, що налічує понад 3 000 лексичних одиниць, 1 200 прикладів паронімічної атракції.

Об'єктом дисертаційної роботи обрано поезію членів Нью-Йоркської групи періоду 1960 – 1980 років, а ***предметом*** визначено структури паронімічної атракції, лексико-семантичні поля та лексико-тематичні групи, що є визначальними стильотвірними чинниками мовної картини світу залучених до аналізу творів.

Наукова новизна дослідження визначається тим, що вперше в українському мовознавстві об'єктом спеціального комплексного лінгвостилістичного аналізу стала україномовна поезія діаспори, а саме мовотворчість членів Нью-Йоркської групи, виявлено основні засоби текстотворення за рахунок звукосмислових ресурсів мови, з'ясовано функціонально-естетичні трансформації традиційно-поетичних елементів. Застосування у роботі методу ***функціонально-стилістичного аналізу*** частково вирішує проблему взаємодетермінованості стилю і світоглядних орієнтацій авторів, віддалених від питомого етнокультурного середовища.

Теоретичне значення роботи полягає в тому, що у ній обґрунтовано стилістичні тенденції у мові української діаспори 60 – 80-х рр. XX ст. Застосування поряд із традиційними новаторських методів відкриває нові перспективи лінгвопоетичного аналізу. Запропонований у

роботі комплексний підхід сприятиме розвиткові теорії семантизації звукової форми та лексико-семантичної сполучуваності як характерних ознак ідіостилю, як підстави для розрізнення загальностилістичних та індивідуально-авторських явищ.

З'ясування лінгвостилістичних домінант аналізованої поезії слугуватиме підґрунтям для подальших теоретичних висновків і узагальнень у галузі етнолінгвістики, стилістики та історії української літературної мови.

Практичне значення роботи пов'язане з потребою подальшого опрацювання поетичного матеріалу та окреслення якомога повнішої картини традиційних та індивідуально-авторських образів, ресурсів національної художньої мови. Опрацьований і систематизований у роботі матеріал може бути використаний

а) при побудові лекційних та спеціалізованих курсів із стилістики, поетики, лінгвоаналізу художнього тексту, психології творчості; підготовка спеціалізованих курсів та семінарів на факультетах філології, культурології, мистецтвознавства і психології у вищих навчальних закладах III-IV рівня акредитації;

б) у лексикографічній практиці укладання словників поетичної мови.

Апробація і впровадження результатів дослідження. Окремі аспекти дисертаційної роботи були апробовані у доповідях та під час дискусій на таких наукових заходах: Міжнародна наукова конференція "Проблеми загальномовної та ареальної семантики" (м. Луганськ, Луганський державний педагогічний університет імені Тараса Шевченка, 28 – 29 березня 2003 р.); Міжнародна науково-технічна конференція "Гуманізація технічної освіти в Україні. Авіа – 2003" (м. Київ, Національний авіаційний університет, 23 – 24 квітня 2003 р.); Міжнародна наукова конференція "Актуальні проблеми сучасної лексикології і граматики слов'янських мов" (м. Вінниця, Вінницький педагогічний університет ім. М Коцюбинського, 5 – 6 листопада 2003 р.).

Матеріали та результати дисертаційного дослідження були використані в процесі викладання курсу стилістики студентам Інституту філології та журналістики Вінницького державного педагогічного університету імені М. Коцюбинського (довідка про впровадження № 8-16 від 14. 11. 2002 р.) та Інституту філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка (довідка про впровадження)..

Основні положення та результати дисертації були обговорені на засіданні кафедри стилістики української мови Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова (протокол № 11 від 14 квітня 2004 р.).

Структура роботи підпорядкована досягненню поставленої мети та завдань**.** Робота складається із вступу, трьох розділів, висновків, переліку умовних скорочень, списку

використаних джерел (23 бібліографічні позиції), та списку використаної літератури (219 позицій). Загальний обсяг дисертаційного дослідження - 188 с. .

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У ***вступі*** до дисертації обґрунтовано актуальність дослідження, визначено предмет та об'єкт наукового пошуку, сформульовано мету та завдання роботи, окреслено методологічне спрямування та методи, за допомогою яких здійснено аналіз поетичних текстів, розкрито наукову новизну, висвітлено теоретичне та практичне значення роботи.

Перший розділ ***"Теоретичні засади лінгвостилістики і практика вивчення мови поезії"*** висвітлює основні проблеми та стрижневі напрямки дослідження мови сучасної української поезії, з'ясовує динаміку лінгвопоетичних студій у другій половини XX ст., окреслює сьогоденний стан дослідженості порушуваних у дисертації питань.

Узагальнення теоретичних та практичних здобутків української та зарубіжної (головним чином російської) лінгвостилістики 40 – 90 років XX ст. засвідчує активне вироблення вузькоспеціального терміноапарату, призначеного для забезпечення метамовних потреб лінгвопоетики. Протягом зазначеного періоду теорія поетичної мови розвивається в кількох напрямках:

а) визначення статусу естетичної номінації та мінімальної одиниці поетичного слововживання;

б) осмислення механізмів зв'язку поетичного слова та одиниць денотативно-сигніфікативного плану;

в) вивчення тропеїчності та образності мови поезії;

г) доведення рефлективної суті поетичного слова;

ґ) визначення моделей лексико-семантичної сполучуваності, формування асоціативно-образних рядів, що демонструють динаміку асоціативних зв'язків між словами-поняттями;

д) виокремлення характерних для емоційно-експресивної мови словотвірних моделей;

е) реалізація звукосмислового потеціалу поетичного слова;

є) формування погляду на поетичний макротекст як відображення ідеографічної мовної картини світу, основу якої становить традиційний поетичний словник тощо.

Продемонстрована численність підходів значною мірою пов'язана з розв'язанням актуальних для сучасної української лінгвостилістики проблем *індивідуальне і загальне в мові поезії* (С. Єрмоленко, Л. Мацько, Н. Сологуб, Н. Данилюк, І. Олійник, О. Сидоренко, Г. Сюта, А. Бондаренко); *естетичне і стилістичне значення текстової одиниці* (Б. Ларін, С. Єрмоленко,

І. Грицютенко, В. Чабаненко, Л. Ставицька, А. Лагутіна); *мовно-естетичні знаки національної культури* (С. Єрмоленко); *поетична семантика (слова, словосполучення, морфеми, синтагми, звука* та ін.) *і текст* (С. Єрмоленко, Л. Мацько, Л. Пустовіт, Л. Ставицька, А. Мойсієнко, Т. Беценко); *внутрішня форма поетичного слова* (М. Голянич); *поетична валентність як відображення узуального та оказіонального* (С. Єрмоленко, Л. Пустовіт, В. Калашник, Н. Мех, О. Рудь); *поетична норма* (С. Єрмоленко, Л. Ставицька, Л. Пустовіт) і под.

Активізована завдяки працям сучасних лінгвостилістів еволюція методик функціонально-стилістичного аналізу тексту та структурування лексико-семантичних полів, образних парадигм, асоціативно-образних рядів (дотичних до визначення ключових, наскрізних, домінантних, концептуальних одиниць як окремого тексту, ідіостилю, так і цілого періоду, напрямку в історії української літературної мови) свідчить про вироблення комплексного системно-функціонального підходу. Паралельно у лінгвістиці тексту зазначеного періоду застосовуються також методики аперцепційного вивчення поетичного тексту (А. Мойсієнко), окреслення мовної картини світу в аспекті індивідуальних особливостей мовотворчості (С. Єрмоленко, Н. Сологуб), знаходить послідовне застосування когнітивний підхід до інтерпретації явищ віршової мови (Ю. Лазебник, О. Таран).

В історії розвитку української лінгвостилістики особливо плідним став період 60 – 80-х років XX ст. У цей час пріоритетними виявилися:

а) лексико-фразеологічне наповнення поетичного словника, зокрема його поповнення за рахунок суспільно-політичної лексики, якісних змін компонентів мови, що зазнавали детермінологізації, входження типових слів-образів, генетично закорінених у системі фольклору (С. Єрмоленко, В. Карпова, М. Пилинський, Л. Пустовіт, В. Єрмак, Н. Данилюк, Т. Ковалевська);

б) оновлення й деавтоматизація контекстної дистрибуції (Л. Пустовіт, І. Олійник, О. Маленко);

в) акцентування та максимальне розширення звукосмислових потенцій мовних одиниць і використання їх для семантико-експресивної активізації поетичного тексту (Л. Ставицька, Н. Сологуб, Г. Сюта, Н. Дащенко);

г) стилістика індивідуальної мовотворчості (Л. Мацько, Л. Пустовіт, С. Єрмоленко, А. Бондаренко, І. Шапошникова, Л. Ставицька, А. Мойсієнко, Г. Сюта, О. Сидоренко, О. Тищенко, Г. Вокальчук, Н. Грицик);

ґ) лексикографічний опис поетичних словосполучень (Л. Пустовіт, С. Єрмоленко, С. Бибик, О. Рудь).

Однак згадані методики та напрямки дослідження мови художньої літератури, зокрема поезії, здійснювалися без урахування фоностилістичних, лексико-фразеологічних,

словотвірних, семантико-стилістичних, синтаксичних особливостей українськомовної поезії, створюваної у східній та західній діаспорах. На тлі активного вивчення мови поетів України упродовж десятиліть поза національним мовно-культурним та науковим простором залишалися поетичні тексти емігрантів різних поколінь. Природньо, що в теорії художньої мови теж утворилася відповідна інформаційно-дослідницька лакуна. Її наявність в українознавчій науці частково компенсували літературо- та мовознавчі студії, здійснювані у тій же діаспорі (В. Державин, Б. Рубчак, Ю. Шевельов (Шерех), однак через відповідні екстралінгвальні чинники вони були герметичними, недоступними для українського інтелектуального та мовно-культурного простору.

Знаковими для зарубіжної україністики дослідженнями мовотворчості поетів Нью-Йоркської групи стали роботи В. Державина *"Українська молода поезія насьогодні"* (1959), Ю. Дивнича *"Мехіко-українське видиво в поезіях Богдана Бойчука"* (1965), *"Новини до десятиліття молодої поезії за кордоном"* (1965), К. Митровича *"Поезія Емми Андієвської: міт і містика"* (1968), Ю. Шевельова *"Віднайдення дому"* (1978), *"Стилі сучасної української літератури на еміграції"* (1964). Окремої згадки заслуговують теоретичні та науково-критичні розвідки Б. Рубчака *"Міти чужинки (Уваги до творчості Патриції Килини)"* (1968) та Б. Бойчука *"Декілька думок про Нью-Йоркську групу і декілька задніх думок"* (1979).

Окремі загальностилістичні поняття та категорії, важливі для інтерпретування поетичного дискурсу, розвинено у працях І.Качуровського *"Строфіка"* (Мюнхен, 1967), *"Основи аналізи мовних форм (Стилістика)"* (Мюнхен – Ніжин, 1994) та М.Ласло-Куцюк *"Питання української поетики"* (Бухарест, 1974).

Показово, що для багатьох із названих робіт характерне намагання провести паралелі між двома співвідносними за часом народження та творчого становлення поколіннями українських поетів–шістдесятників та членів Нью-Йоркської групи. Зокрема, В. Русанівський наголошує на тому, що "між поетами-шістдесятниками та нью-йоркською групою відбувався постійний творчий зв'язок. Він особливо помітний у використанні паронімів, а також у зверненні до фольклорних символів" (Русанівський В. М. Історія української літературної мови. – К., 2000. – С. 374). Існування цілого ряду мовностилістичних паралелей у дискурсах цих літературних генерацій доводить також Г. Сюта (Мовні інновації в українській поезії шістдесятників та членів Нью-Йоркської групи: Автореф. дис. ... канд. філол. наук. – К., 1995. – 20 с.).

Другий розділ – ***"Семантизація звукової форми поетичних текстів авторів Нью-Йоркської групи"*** – присвячений дослідженню фоностилістичних аспектів актуалізації звука як форманти віршової мови, простеженню шляхів семантизації та естетизації поетичного тексту за рахунок мінімальних фонетичних трансформацій єдиного звукокомплексу.

Аналіз виявлених у поезії Нью-Йоркської групи атрактантів дає змогу стверджувати, що для цього дискурсу характерним є практично невичерпний арсенал звукоасоціативності. Очевидно, таке посилене освоєння багатого паронімічного фонду (як реального, уже актуалізованого в мові поезії, так і потенційно можливого) набуває особливої ваги у зв'язку з популярною у другій половині ХХ ст. естетикою звукосимволізму.

У мовостилях авторів названого творчого угруповання послідовно, хоч і не зовсім рівномірно розвиваються усі відомі структурні типи атрактантів: ***вокалічні, консонантні*** (до них зараховуємо також епентетичні звукові зближення та паронімію "включення") і ***мататетичні.***

З'ясовано, що ***вокалічні*** пароніми (які демонструють мінімальне розходження звукокомплексу голосних) є характерною ознакою індивідуально-авторської мовотворчості Е. Андієвської та Б. Рубчака (*спрут – сприт, габою – губою, сили – сало, герб – горб*), тоді як у поезії інших членів Нью-Йоркської групи вони спостерігаються несистематично. Атрактанти цього структурного типу часто є конституентами стилістичних фігур переліку (*А день давився* ***голодом*** *і* ***глодом*** (Б. Бойчук), елементами складних асоціативно-метафоричних комплексів (*Всесвіту* ***Кербуд*** */ в кавовій гущі запалив* ***карбід*** (Е. Андієвська), використовуються також для фоносемантичного оформлення антитези (*Не знаю вже я* ***радіти*** *тепер чи* ***ридати*** (В. Вовк).

Тип ***консонантної*** паронімії є структурно та семантично розгалуженішим. Він передбачає три шляхи організації звукосмислових перегуків:

- заміна приголосного у складі одного з атрактантів: *і аркою застигнуть золотою/ усі мої* ***змагання*** *і* ***вагання*** (Б. Рубчак); *Чорний* ***чад*** */ Чорний* ***сад*** (В. Вовк); *на площі/ ні душі/* ***солітарність*** *замість* ***солідарности*** (Ю. Тарнавський); ***морок мозок*** *ссе* (Е. Андієвська);
- нарощення нового приголосного у складі одного з паронімів: *моя любов* ***банальна****, як смак* ***банана*** *в роті* (Ю. Тарнавський); *І не заманюй* ***шалом*** *догоряння,/ І* ***шквалом*** *опівнічним не грози* (Б. Рубчак);
- включення звукового комплексу одного пароніма до складу іншого: ***Коцарює, царює*** *січень* (Б. Рубчак); *мислить* ***звинно*** *і* ***безвинно*** *їсть* (Б. Рубчак).

Мататетична паронімія, яка передбачає переставляння приголосних у рамках фонетичних комплексів слів (рідше – словосполучень) у мові аналізованої поезії спостерігається рідко. Крім того, психолінгвальний механізм її рецепції складніший, ніж у попередніх структурних типах звукосмислових зближень, оскільки передбачає кількаступеневе фоносемантичне співвіднесення: *суворий, аж* ***страшний****, мов* ***старшина*** *петлюрівської армії* (Ю. Тарнавський); *Царство самотности –* ***охровий вихор*** (Е. Андієвська).

Здійснене дослідження дає підстави стверджувати, що метатетична атракція не належить до продуктивних фоностилістичних моделей організації діаспорного віршового тексту. У системі паронімічних засобів поезії авторів Нью-Йоркської групи цей тип є периферійним.

У період 1960 – 1980-х рр. спостерігається тенденція до оновлення і збагачення загальнонаціонального паронімічного фонду. Передусім новітні процеси реалізуються у таких напрямках:

- розширення ареалу лексичної сполучуваності потенційних атрактантів;
- паронімізація ономастичного пласту національної поетики;
- активізація звукосмислового потенціалу службових частин мови.

З'ясування проблеми лексичної сполучуваності паронімів дало змогу простежити загальну картину формування та стилістичного розгортання паронімічних рядів, виникнення та функціонування сталих паронімічних пар. На тлі сучасного стану розвитку української поетичної мови деякі з них уже класифікуються як такі, що тяжіють до формульності (*біль – білий, місце – місяць* тощо).

Звернено увагу на те, що для досліджуваного дискурсу характерне послідовне включення у паронімічні відношення власних назв (міфологічних образів, топонімів, сакронімів, імен історичних та культурних діячів, письменників тощо): *Були вже в нас* ***святі полки*** *і* ***Святополки*** *окаянні* (В. Вовк); ***У лісі*** *усі ввічливі* ***Улісси*** (Е. Андієвська).

Лексико-граматична характеристика паронімічного складу поезії авторів Нью-Йоркської групи засвідчує дифузність меж лексичної сполучуваності атрактантів, поширення відповідного зв'язку на службові частини мови. Поети починають цілеспрямовано актуалізувати звуковиражальні можливості прийменників, сполучників, часток, вигуків. Фонетично прилягаючи до звукокомплексу повнозначного слова, останні стають стилістичними формантами нових звукосмислових відношень: ***По кручі покруча*** *ходять* (Е. Андієвська); ***місто безвісте, без вістер*** (Б. Рубчак).

Важливим аспектом порушуваної у роботі проблеми є також функціонально-стилістична реалізація паронімів. З цього погляду в дисертації розглянуто та вмотивовано цілий ряд тропеїчних структур, вибудуваних на звукових перегуках. Встановлено, що в аналізованих творах паронімізація тропів репрезентована такими тропами, як:

- епітетні сполуки: *Прийдем* ***безкрикими кроками*** (Б. Рубчак);
- метафоричні образи: *бороди, що носять /* ***сліди переслідувань*** (Ю.Тарнавський); *Навколо ходять* ***пуми пітьми*** (Е. Андієвська);
- порівняння: ***море омаром*** *ворушиться* (Е. Андієвська); *любов* ***банальна****, як смак* ***банана*** (Ю. Тарнавський).
- антитеза: *Він* ***бог*** *чи* ***мох****?* ***Ріка*** *чи* ***недоріка****?* (Б. Рубчак).

Отже, дослідження паронімічного пласту, актуалізованого у дискурсі поетів Нью-Йоркської групи, підтверджує загальну тенденцію до семантизації та естетизації поетичної мови за рахунок уже експлікованих та потеційно можливих фоностилем.

Розділ третій – ***"Функціонально-естетичні модифікації традиційної поетичної лексики"*** – визначає найпоказовіші для мовотворчості Е. Андієвської, Б. Бойчука, Б. Рубчака, В. Вовк, Ю. тарнавського, Ю. Коломийця, Патриції Килини вектори освоєння та стилістичної реалізації традиційно-поетичної лексики. На їх основі вибудувано й описано лексико-тематичні групи (ЛТГ) та лексико-семантичні поля (ЛСП) як стрижневі репрезентанти відповідної мовної картини світу.

Проблемно-тематичний обшир аналізованої поезії дає змогу виокремити:

- ЛТГ "назви природних стихій"; "назви рослин"; "назви птахів"; "звук"; "час"; "sacrum"; "назви кольорів";
- ЛСП "людина"; "Україна"; "слово – мова";

У рамках ЛТГ "назви природних стихій" розмежовано тематичні підгрупи із значенням:

- "небо, небесні світила" (її носіями у досліджуваних творах є лексеми *небо, хмари*, астроніми *зорі, місяць, сонце)*;
- "явища природи" (її представляють лексеми *вітер, дощ, грім, блискавиця, хвилі* та ін.).

Функціонально-стилістичний аналіз кожного із вказаних лексико-семантичних репрезентантів дає змогу окреслити широке смислово- експресивне тло (пор. семи *рух, смерть*), що слугує основою для формування специфічної, іноді сюрреалістичної (як, наприклад, у Е. Андієвської) мовно-поетичної картини світу. Метафоричні комплекси (метафори-загадки, метафори-побутовизми) ґрунтуються на зіткненні лірично-інтимної, філософсько-медитативної та побутово-зниженої експресії ключових образоутворювальних одиниць, пор.: *"знаходиться/ сам під* ***небом, розкиненим,/ як піджак****, який він скинув із себе і який ще не встиг/ упасти/ додолу"* (Ю. Тарнавський); *"нагострена* ***півмісяця сокира****/ рубала ніч у брили"* (Б. Бойчук) та ін.

Традиційна для національної поетики лексика на позначення рослин складає окрему, тематично самостійну групу, до якої належать:

- назви дерев (*тополя, сосна, яблуня, вишня, явір, верба, дуб, клен*);
- назви кущів та їх плодів (*калина, терен*);
- назви квітів, трав'яних рослин (*мальви, соняшник, рожа, рута, барвінок, жито*).

Потрапивши у поле функціонально-естетичних трансформацій, вони суттєво модифікують традиційну семантику, актуалізуючи нові напрямки метонімічних та метафоричних асоціацій

(*Між довге листя верб, між їх зелені губи прилипає тиша* (Б.Бойчук); *папороть в моїх зіницях* (В.Вовк), що є синтезом сем "*запах", "звук", "колір", "психічний стан ліричного героя"*.

Орнітоніми у мові аналізованої поезії представлені порівняно невеликою кількістю традиційно-поетичних номінантів: *голуб, жайворон, ворона, гайворон, крук, чайка*. Конкретно-чуттєві образи, створені на їх основі, здебільшого не виходять за рамки усталеного стилістичного вживання: ***чайки*** *святе одинацтво* (Б. Рубчак); *Серце лопоче, як* ***голуб*** *у вітрі"* (В. Вовк).

Розгалужену образно-естетичну систему вибудувано на ґрунті лексико-семантичної репрезентації ЛТГ "звук". У сучасній українській літературній мові ця сема співвідноситься із:

- словами абстрактної семантики *звук, пісня, голос;*
- назвами музичних інструментів (*сопілка, кобза, скрипка, бандура, трембіта, дримба*);
- дієсловами на позначення утворюваних звуків (*видзвонювати, стогнати, хрипіти* тощо);
- іменниками на позначення певних звукових феноменів (*лемент, рев*).

Розгляд їх функціонально-стилістичних модифікацій у поезії авторів Нью-Йоркської групи здійснено в окремому параграфі. У його рамках з'ясовано також особливості текстової реалізації смислово опозиційних компонентів названої ЛТГ (наприклад, образи *мовчання, тиша*), у яких стрижнева сема "*звук"* десемантизується: *у клітці пісні/* ***мовчання біла птиця*** (Б. Рубчак).

Здійснене дослідження свідчить про те, що лексико-семантична категорія темпоральності у мові поезії української діаспори реалізована в номінаціях *час, рік, доба, століття, хвилина, світанок, ранок, день, вечір, сутінки, ніч*. Вони, у свою чергу, формують власні образні мікропарадигми, нарощують нові семантичні відтінки та контекстуальні синоніми. Конкретно-чуттєве сприймання абстрактного втілюється в генітивних метафоричних конструкціях зі словами предметно-речової семантики на зразок: ***часу камери потрійні*** (Е. Андієвська), ***під*** *голубими* ***парасольками вечора*** (Ю. Тарнавський), ***ранку тонкого*** *напнутий* ***шовк*** (Б. Рубчак) тощо.

Національно конотовані мікрообрази мають конституенти – назви рослин (*соняшник, коноплі, латаття*) в авторських контекстах на зразок: *божий день хилить голову/* ***соняшником*** *до заходу* (В. Вовк).

Показовим аспектом модернізованого стилістичного значення поетизму є переосмислення стрижневого образного складника. Такий тип мовно-естетичної модифікації спостерігається, наприклад, у контексті дослідження ЛТГ "*час"*. Під впливом екстралінгвальних чинників діаспорні автори активно розвивають ряд негативних епітетних

характеристик *часу* на зразок *пропащий, вовчий, всеїдний, лютий*: *іду до вас не батьком сивим,/ а чорним круком у* ***пропащий час*** (Б. Рубчак).

Концентрована семантична ознака темпоральності властива, зокрема, бінарній смисловій опозиції *“мить – вічність”*.

Однією з визначальних стильотвірних рис аналізованої поезії порівняно з мовотворчістю авторів-шістдесятників є активне стилістичне освоєння сакральної лексики, біблііїзмів. Найбільш репрезентантними компонентами цієї ЛТГ слід визнати загальні назви *церква, храм, свічка, вервиця, молитва,* також власні імена *Христос, Юда, Марія* тощо, назви свят церковно-релігійного календаря *Спаса, Івана*. Зокрема, як свідчать новітні лінгвостилістичні розвідки, а також досвід цього дослідження, синтез національного та релігійного є лінгвостилістичною домінантою поетичної творчості Віри Вовк: *Якби я вмерла, я б просила Бога, щоб ти, моя далека, безмежна, недосяжна Країно, була мені небом*.

ЛТГ “Україна” та “людина” побудовані за принципом асоціативно-образних рядів, виокремлення спільних сем. Так, підґрунтям для об’єднання фольклоризмів, етнографізмів у групу мовно-естетичних знаків національної культури слугує їх виразне етноментальне забарвлення, напр.: *За топірцем манджає білий день,/ І ніч готує знов* ***зірок макітру*** (В. Вовк); *літаю по-старосвітськи/ на діравім, гребінковім* ***косівськім килимку*** (В. Вовк) тощо. Етнокультурні образи увиразнюються на контрастному тлі екзотизмів типу *цитрина, мандарин, помаранч, кипарис, евкаліпт, устриця* та ін. Автори використовують їх як засіб додаткового підкреслення зовнішніх ознак поетичної реалії (форма, колір): *між темно-синім листям/ дозріли* ***цитрини-зорі*** (Б. Рубчак), *вона замовляє/* ***ротом****, що розламлюється,/ як* ***помаранча*** (Ю. Тарнавський).

У ЛТГ “людина” асоційованість часто заснована на смисловій бінарності, що має стилістичний вияв у антитезах “життя – смерть”, “любов – ненависть”, “страждання – радість” і т. ін. Натомість ситуативні метафори цієї групи здебільшого вибудувані на традиційних портретних деталях *уста, очі, зіниці,* на окресленні емоційних станів ліричного героя через опорні лексеми *серце, сльози, душа*. У цій ЛТГ актуалізовано стилістичний і семантичний потенціал займенників *ми, я*, пов’язаних із конструюванням образу екзистенції людини, як-от: *Усі* ***ми*** *древні втілення природи* (В. Вовк); ***Я*** *купую тюльпани, слухаю громи,/ молюся до калюж, плачу по пролісках,/ паду на коліна перед гніздами* (П. Килина) і под.

Здійснений розгляд функціонально-стилістичних модифікацій традиційно-поетичної лексики у поезії авторів Нью-Йоркської групи дає підстави стверджувати, що основу їх словника складають номінанти, уже актуалізовані та усталені у мові фольклору та художньої літератури. На відміну від мовотворчості материкових авторів, аналізована поезія не засвідчує систематичного послуговування науково-технічними, суспільно-політичними термінами.

Натомість орієнтація на книжно-медитативний, ліричний жанри зумовлюють її "універсальність", відсутність ідеологічних концептів (за винятком ідіостилю Ю. Тарнавського), нелексикалізованість суб'єктивних сем "там, в Україні", "тут, на чужині".

На основі здійсненого дослідження зроблено такі ***висновки***.

Вивчення мовностилістичних особливостей поезії української діаспори 60 – 80-х років XX ст. спонукає до розгляду широкого кола проблем, зокрема, до осмислення взаємодії різних рівнів словесно-виразових засобів у конкретному макро- чи мікроконтексті, зв'язку їх із позамовними чинниками. Дослідження цих аспектів дає підстави зробити конкретні висновки.

1. Дослідження сутнісних (якісних) властивостей поетичної мови обраного напрямку (як одного з функціональних виявів національної мови) дає матеріал для подальших історичних студій, зокрема, з погляду виявлення динаміки емоційно-експресивного змісту виразових засобів мови. Саме таку цінність має представлений у дисертації матеріал, оскільки він репрезентує українськомовну поезію діаспори як складник єдиного національного мовно-культурного простору.

2. Теоретичні та практичні роботи української та зарубіжної (головним чином російської) лінгвостилістики 40 – 90 років XX ст., скеровані на з'ясування сутнісних властивостей мови поезії, виробили власний терміноапарат, специфічну метамову та доволі чітко сформовану теорію мови поезії, обґрунтували методики функціонально-стилістичного аналізу тексту та структурування лексико-семантичних полів, лексико-тематичних груп, асоціативно-образних рядів.

3. На тлі численних лінгвостилістичних досліджень мови поетів України недостатньо охопленими виявилися поетичні тексти авторів української діаспори, емігрантів різних поколінь, що передусім зумовлено екстралінгвальними чинниками.

4. Естетизація та семантизація звукової форми поетичного тексту в ідіостилях авторів Нью-Йоркської групи спирається головним чином на явище зближення семантично віддалених слів за рахунок співвідносності їх фонетичного складу (*паронімічна атракція*). Простеження напрямків її текстової реалізації дозволяє стверджувати, що українська поетична мова, зокрема діаспорна, володіє багатим паронімічним фондом та значною потенцією звукових асоціативних полів.

5. Фоностилістичні трансформації передбачають три основні шляхи звукових перетворень атрактантів: *вокалічна, консонантна* та *метатетична* паронімія. Ступінь їх репрезентації у досліджуваних творах є різним, із тяжінням до переважання консонантного типу та поступового відходження на периферію поетичної системи метатетичного.

6. Лінгвостилістика поезії української діаспори – це тропеїчна система, компонентами якої є *епітет, метафора, перифраз, порівняння*. Останні репрезентовані нерівномірно. Серед епітетних структур домінує простий епітет у дво- і тричленних художньо-тропеїчних синтагмах. Композитні ад'єктивні утворення є рідковживаними і часто балансують між узуальним та оказіональним типами.

Метафоричні утворення найпоказовіше представлені у групах генітивної та дієслівної метафори.

Перифрастичні звороти (як засоби вторинної образної номінації) активно поповнюють словник мови поезії української діаспори аналізованого періоду. Вони пов'язані з лірико-романтичною, мінорною тональністю створення мікрообразів *неба, місяця* тощо (В. Вовк, Б. Рубчак, Ю. Тарнавський). Інколи перифраз актуалізується як дефінітивна структура або компонент семантичного повтору.

Серед структур *порівняння* спостерігається функціональне переважання форм порівняльного поширеного і непоширеного зворотів над орудним порівняльним. При цьому вони часто є індивідуально-авторськими утвореннями, у яких суб'єктом виступають елементи ЛТГ "назви природних стихій", "номінації звука", "слово – мова", "людина" та інші.

7. Основу поетичного словника аналізованої поезії складає масив традиційно-поетичної лексики, яка зазнає активного функціонально-стилістичного переосмислення.

8. За моделлю метонімічного виокремлення денотативних компонентів прагматично-епічної реальності функціонують номінації рослин, квітів, етнонаціональних побутовизмів (переважно західного регіону України) як мовно-естетичні знаки національної культури.

10. Наскрізними макрообразами у мові поетів української діаспори 60 - 80-х років XX ст. є "Україна" та "людина", сформовані за рахунок лексики різного семантичного спрямування.

11. Окреме місце у мовотворчості авторів Нью-Йоркської групи посідає сакральна лексика, яка виконує номінативні, образно-асоціативні, характеристичні функції, вводиться як компонент метафор, перифрастичних зворотів.

Основні положення дисертації викладено в таких публікаціях:

1. Бірюкова О. "...*Слово поетичне, не патетичне*..." (про семантизацію звукової форми слів у поезії Е. Андієвської та Б. Бойчука) // Культура слова. – К., 2002. – Вип. 61. – С. 30 – 34.
2. Бірюкова О. Фольклоризми як елемент мовно-образної системи поезії української діаспори // Вісник Луганського державного педагогічного університету імені Тараса Шевченка. – 2003. – № 3 (59). – С. 132. – 136.

3. Бірюкова О. Сакральна лексика у поезії української діаспори // Культура слова. – К., 2003. – Вип. 62. - С. 22 – 25.
4. Бірюкова О. Мовні засоби національної самоідентифікації у поемі Ю.Тарнавського “У РА НА” // Гуманітарна освіта в технічних вищих закладах України: Зб. наук. пр. – Київ, 2003. – Вип. 7. – С. 112 – 117.

АНОТАЦІЯ

Бірюкова О. О. Лінгвостилістика української діаспорної поеезії 60 – 80-х років XX ст. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук. Спеціальність 10.02.01 – українська мова. – Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова. – Київ, 2004.

У роботі здійснено комплексне дослідження визначальних лінгвостилістичних рис поезії української діаспори 60-80-х рокыв XX ст. Розглянуто фоносемантичний (паронімічна атракція) та лексико-семантичний (лексико-семантичні поля та лексико-тематичні групи) аспекти діаспорної поетики.

Доведено, що у другій половині XX ст. паронімічна атракція (семантичні зближення на ґрунті фонетичної подібності) стала засадничим принципом розвитку поетичної мови, в тому числі української поезії в діаспорі періоду 1960 – 1980 рр.

Лексико-семантичні поля та лексико-тематичні групи є важливими конституентами мовно-поетичної системи діаспорної поезії. У роботі здійснено детальний аналіз текстового функціонування та розвитку домінантних ЛСП “людина”, “Україна”, “мова – слово” та лексико-тематичних груп “назви природних стихій”, “назви рослин”, “назви птахів”, “звук”, “час”, “sacrum”, “назви кольорів” тощо. Описано систему їх традиційно-поетичних (напр., фольклорних) та контекстуально-семантичних (індивідуально-авторських) функціонально-естетичних модифікацій.

Ключові слова: семантика, паронімічна атракція, звукосмислові зближення, лексико-семантичне поле, лексико-тематична група, функціонально-естетичні модифікації, мовно-естетичний знак національної культури.

АННОТАЦИЯ

Бирюкова Е. А. Лингвостилистика украинской диаспорной поэзии 60 – 80-х годов XX в. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата филологических наук. Специальность 10.02.01 – украинский язык. – Национальный педагогический университет имени Н. П. Драгоманова. – Киев, 2004.

Диссертация посвящена анализу лингвостилистических особенностей украиноязычной поэзии диаспоры 1960 – 1980-х годов XX в. В частности, объектом анализа является поэтическое наследие авторов Нью-Йоркской группы (Э. Андиевская, Б. Бойчук, Б.Рубчак, Ю. Тарнавский, В. Вовк, П. Кылына, Ю. Коломиец), которые признаны наиболее яркими творческими личностями и популяризаторами национальной словесности в западной диаспоре. Впервые в украинском языкознании лингвопоэтические доминанты этих произведений рассмотрены как составляющие этнокультурной и языковой картины мира.

Работа содержит теоретические обобщения о языке поэзии украинской диаспоры как репрезентаторе особенностей национальной поэтики. Подчеркнуто, что при интерпретации лингвостилистических особенностей анализируемых произведений основоположным является тезис о том, что творческое наследие зарубежья – это неотъемлемая и крайне важная часть единого этнического лингвокультурного пространства. В этом аспекте определены интра- и экстралингвальные факторы креативной динамики творчества авторов, которые длительное время были неоправданно изъяты из общего украинского интеллектуального контекста. Указано, что определяющей чертой анализированной поэзии является органический синтез национального содержания с формой модерной западной поэзии. Сегодня соответствующие произведения уже большей частью приобщены к массиву украинской культуры, однако многие лингвистические проблемы, связанные с их теоретическим осмыслением и практическим анализом, остаются пока не решенными.

Недостаточное количество работ, посвященных лингвопоэтическому анализу произведений Нью-Йоркской группы, обуславливает актуальность данного исследования на современном этапе развития украинской лингвостилистики. При этом главное внимание

сосредоточено на фоносемантических (паронимическая аттракция) и лексико-семантических (лексико-семантические поля и лексико-тематические группы) феноменах.

Исследование интралингвальных механизмов семантизации звуковой формы стихотворных текстов авторов Нью-Йоркской группы позволяет обосновать роль фоносемантических единиц как минимальных формант индивидуально-поэтического стиля. Оно подтверждает и частично дополняет существующий в современном языкознании тезис о взаимообусловленности уровней языковой системы, в которой особое место занимает фоностилистика.

Семантизация и эстетизация звуковой формы диаспорной поэзии осуществляется главным образом за счет структур паронимической аттракции. В этом случае фонетическое сходство служит основанием для смыслового сближения семантически и этимологически не связанных в узусе слов. Фоностилистические трансформации базовых звукокомплексов (квазиморфем) обуславливают три типологические разновидности аттракции: вокалическая, консонантная и метатетическая. Степень их реализации в анализированных произведениях различна. Доминирующим является консонантный тип, несколько пассивизирован вокалический. Наиболее слабо репрезентирована метатетическая аттракция.

Рассмотрение функционально-эстетических модификаций традиционной поэтической лексики стало возможным благодаря анализу основных лексико-семантических полей и лексико-тематических групп. Таковыми в работе являются ЛСП “человек”, “Украина”. “язык – слово”, ЛТГ “названия природных стихий”, “названия растений”, “названия птиц”, “звук”, “время”, “sacrum”, “названия цвета”. Описана система их традиционно-поэтических (например, фольклорных) и контекстуально-семантических (индивидуально-авторских) реализаций.

Осуществленный анализ свидетельствует о том, что для лингвостилистической интерпретации поэзии авторов Нью-Йоркской группы важным является определение эстетико-стилистической природы художественного образа в проэкции на структуру национального языка и традиционной поэтики, особенности общеязыковых и стилистических норм.

Ключевые слова: семантика, паронимическая аттракция, звукосмисловые сближения, лексико-семантическое поле, лексико-тематическая группа, функционально-эстетические модификации, лингво-эстетический знак национальной культуры.

SUMMARY

Biryukova O. O. Linguostylistics Particularities of the Ukrainian poetry in diaspora in 60-80 years of XX century. – Manuscript.

Thesis for a Candidate degree in philology. Speciality 10.02.01 Ukrainian language. - The M. P. Dragomanov National Pedagogical University. – Kyiv, 2004.

The thesis deals with the complex studies of the distinctive linguostylistic features of authors' poetry in diaspora. An attempt has been made to form the integral idea of the motivation factors and mechanisms of the formation of linguo-poetic idea of the world in the poetry of New-York Group.

Phonosemantic (paronimic attraction) and lexical-semantic (lexical-semantic fields, lexical-topic groups) aspects of diaspora poetic are investigated.

Paronimic attraction (semantic approximation on the base of phonetic similarity) defined as a theoretic and practic principles of the linguopoetic dynamic of the second part of XX century, among their number - of the Ukrainian poetry in diaspora in 1960-1980.

The lexical-semantic fields and lexical-topic groups are the important constituents of the figurative-and-poetic system of the Ukrainian poetry of New-York Group.

A detailed analysis has been made in the thesis to investigate textual functioning and development of such dominant lexical-semantic fields as "person", "Ukraine" and "language – word"**,** as well as lexical-topic groups "names of facts of nature", "names of sound", "names of time", "names of plants", "names of birds", "names of colors", "sacrum". The systems of their tradition-poetical (f. e. folklore-poetic) and contextual semantic (individual authors') derivative meanings have been described.

Key-words: semantics, paronimic attraction, phonosemantic approximation, lexical-semantic field, lexical-topic group, functional-aesthetic modification, linguo-aesthetic sign of national culture.